

G.Ə.MUSTAFAYEVA, D.V.MUSTAFAYEV

BİLDİRÇİNÇİLİK GƏLİRLİ,
PERESPEKTİVLİ
BİZNESDİR

**“Alimlərin fermerlərlə əlaqəsinə yardım”
ictimai birliyi
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Zoologiya institutu**

G.Ə.MUSTAFAYEVA, D.V.MUSTAFAYEV

**BİLDİRÇİNÇİLİK GƏLİRLİ
VƏ
PERSPEKTİVLİ BİZNESDİR**

BAKI – 2021

Redaktor:

Z.M.Məmmədov

“Faydalı cücülərin introduksiyası və
bioloji mübarizənin elmi əsasları”
laboratoriyasının müdiri, professor,
b.e.d.

Müəlliflər:

G.Ə.Mustafayeva

“Faydalı cücülərin introduksiyası və
bioloji mübarizənin elmi əsasları”
laboratoriyasının aparıcı elmi işçisi,
dosent, biologiya elmləri doktoru

D.V.Mustafayev

Bildirçinçilik üzrə mütəxəssis,
bioloq - ekoloq

2007-ci ildə çapdan çıxmış
kitabçanın təkrar nəşri

DOI: <https://doi.org/10.36719/2021/42>

4702060104-07

8032-2021

© “AVROPA” nəşriyyatı - 2021

ÖN SÖZ

Müstəqil dövlət olan Azərbaycanda şəxsi fermer təsərrüfatlarının və kiçik sahibkarlığın inkişafına xüsusi dövlət qayğısı göstərilir. Son illərdə respublikamızda quşçuluğun yeni sahəsi olan bildirçinçilik fermer təsərrüfatları yaranmaqda və gəlirli təsərrüfat sahələrinin birinə çevrilməkdədir. Dünyanın bir çox ölkələrində bildirçinçilik geniş inkişaf etmişdir. Bildirçinçilik Yaponiyada toyuqçuluqdan sonra II yerdə durur. ABŞ-da və Avropa dövlətlərindən İngiltərədə, Fransada, Almaniyada, Polşada, Macarıstanda bildirçinçilik quşçuluğun əsas təsərrüfat sahələrindən biridir. Bu ölkələrdə bildirçin əti və yumurtası istehsal olunmaqla yanaşı onlardan yüksək keyfiyyətli kremlər, şampunlar və başqa parfumeriya məhsulları istehsal edirlər. Çox da böyük sərmayə qoymadan qısa bir müddətdə böyük mənfəət gətirən təsərrüfat sahəsi kimi bildirçinçilik ən gəlirli və rentabelli təsərrüfat sahəsidir. Bu təsərrüfat sahəsi respublikamızda da alternativ gəlir mənbəyi kimi çox böyük əhəmiyyətə malik ola bilər. Bildirçinçilik təsərrüfatının məhsulları olan bildirçin əti və yumurtasına olan tələbatın gündən-günə artması bu sahənin böyük perspektivlərindən xəbər verir.

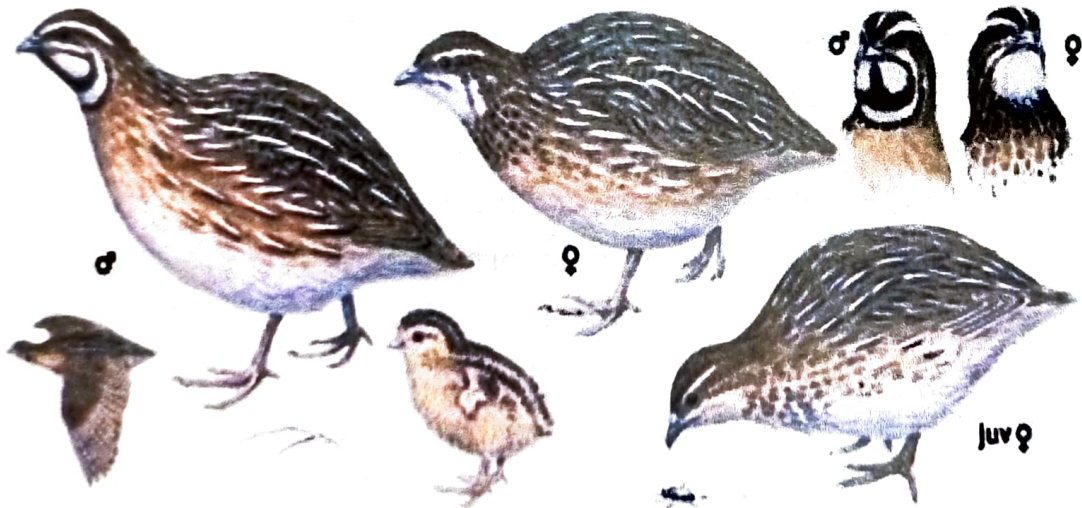
Bildirçinçilik fermer təsərrüfatları yaradıb inkişaf etdirmək istəyənlər və həvəskarlar üçün yazılmış bu kitabça bu sahədə yardımçı ola bilər. Kitabçadan bildirçinçiliklə maraqlanan bütün insanlar yararlana bilərlər.

Bildirçinlərin bioloji xüsusiyyətləri

Bildirçin toyuqkimilər dəstəsinə, qırqovulkimilər fəsiləsinə daxildir. Bura kəkliklər, toyuqlar və qırqovullar da daxildir. Adi vəhşi bildirçin toyuqkimilərin ən balaca nümayəndəsi olub, çəkisi 100-130 qramdır.

Bildirçin cinsinə aşağıdakı növlər daxildir: adi bildirçin, hind bildirçini, avstraliya bildirçini və arlekin bildirçini.

Adi bildirçin (*Coturnix coturnix*) - Bu növün 2 yarım növü mövcuddur: avropa bildirçini yarım növü və lal (yapon bildirçini) yarım növü. Bildirçinlərin bədəni üstədən sarımtıl qonur rəngli olub, qarınları sarımtıl ağ rənglidir. Onların rəngi torpaq rəngindədir, ona görə də bildirçini torpaqda müşahidə etmək çox çətin olur. Erkəklərin boğazında dişilərdən fərqli olaraq tünd qonur rəngli halqa olur. Dişilərdə boğaz ağımtıl rənglidir.

Bildirçinlərin xarici görünüşü

Yapon (lal) bildirçini təxminən 100 il əvvəl Yaponiyada əhliləşdirilmişdir. Hal-hazırda o sənaye miqyasında çoxaldılır. Təbii şəraitdə hər iki yarımöv çöllərdə, düzənliklərdə yaşayır. Bu quşlar heç vaxt daimi cütlük yaratmırlar. Bildirçinlər öz yuvalarını torpaqda, çox da böyük olmayan çuxurlar formasında qururlar və otlarla yuvanı bərkidirlər. Yumurtanı mayın ortalarında qoyurlar. Yumurtaların sayı 7-12 ədəd olur. Ana bildirçin yumurtaların üstündə 17-18 gün kürt oturur. Artıq bala bildirçinlər yumurtadan çıxdıqdan bir neçə saat sonra çox hərəkətli olurlar. Onlar çox sürətlə böyüyürlər: 11 günlükdə artıq tüklərini dəyişirlər, 19 günlükdə artıq yetkin bildirçinlərə oxşayırlar, lakin bu vaxt onların ölçüsü kiçik, çəkisi isə az olur. Artıq 40 günlükdə isə yetkin fərdlərə çevrilirlər.

Təbii şəraitdə yaşayan bildirçinlər

Təbii şəraitdə bildirçinlər otlarla və müxtəlif otların toxumları ilə qidalanırlar. Onların qidasında müxtəlif həşəratlar

və molyuskalar da mühüm rol oynayır. Vəhşi bildirçinlər ev şəraitinə asan uyğunlaşır, amma həmişə insandan uzaq qaçır. Dekorativ quş kimi vəhşi bildirçinlərin erkəklərini saxlayırlar, çünki bu erkəklər çox gözəl oxuyurlar. Erkək fərdlər çox aqressivdirlər, məhz buna görə onları qəfəsdə tək-tək saxlamaq məsləhətdir.

Bildirçinlərin cinsləri

Bir çox ölkələrdə seleksiya yolu ilə bildirçinlərin müxtəlif cinsləri yetişdirilmişdir. Yüksək təsərrüfat əhəmiyyətinə malik olan yumurtalıq yapon cinsi və ətlik faraon cinsidir.

Yumurtalıq yapon cinsi - erkəklərinin çəkisi təxminən 115-120 qramdır, dişilərinin çəkisi isə 140-150 qramdır. Bu bildirçinlər ildə 250-300 ədəd yumurta qoyurlar. Yumurtalar 8-12 qram olub, qabığı müxtəlif ləkəlidir.

35-40 gündən sonra yumurta qoyma başlayır. Balaların yumurtadan saqlam çıxması təqribən 70% olur. Hal-hazırda təsərrüfatlarda yetişdirilən cinslər yapon bildirçinlərinin faraon bildirçinləri ilə cütləşməsindən alınmış fərdlərdir.

Ətlik faraon cinsi – Bu cins ABŞ-da yetişdirilmişdir.

Faraon cinsindən olan bildirçin yapon bildirçinlərinə bənzəyir. Öz lələklərinə görə amerika faraonu yumurtalıq yapon cinsindən fərqlənir. Yetkin dişilər 180-200 qram olur.

Texas faraon bildirçinləri 280-300 qram olur. Erkəklərin orta çəkisi 200 qrama qədər olur, çəkisi 160 qramla 265 qram arasında dəyişir. İldə 200-220 ədəd yumurta qoyurlar, yumurtanın çəkisi 12-16 qram olur. İngiltərə və ABŞ-da bu quşlardan istifadə edərək digər bildirçin broyler cinsləri də istehsal olunur.

Albinos amerika broyler cinsi, ağ ingilis, qızılı ingilis və tuksedo bildirçin cinsləri də mövcuddur ki, bütün bunlar da yapon bildirçinlərinin mutant formalarıdır.

Çox geniş yayılmış və təsərrüfatlarda yetişdirilən bu 2 cinsdən savayı digər cinslər də mövcuddur ki, bunlar aşağıdakılardır: İngiltərə ağ bildirçini – Ağ rənglidirlər. Dişilərin çəkisi 160-180 qram, erkəklərin çəkisi 140-160 qramdır. İldə 280 ədəd yumurta qoyur, yumurtaların çəkisi 10-11 qramdır. İngiltərə qara bildirçini – Lələkləri qara rəngdən açıq qəhvəyi rəngə çalır. Dişilər 200 qrama qədər, erkəklər isə 170 qrama qədər olurlar, ildə 280 ədəd yumurta qoyurlar.

Mərməri bildirçin – Bu cins yapon bildirçinlərinin mutant formasıdır, açıq boz rəngdədir. Mərməri bildirçinlər öz məhsuldarlığına görə yapon bildirçinlərdən fərqlənirlər. Onların əti daha dadlı olur, lələklər açıq rənglidir.

Eston cinsi – Bu cins ətlik-yumurtalıq istiqamətində çoxaldılır. Dişilərin çəkisi 190-200 qram, erkəklərinki isə 160-170 qram olur. İldə 280-ə qədər yumurta qoyurlar. Yumurtanın çəkisi 12 qrama qədər olur. Bu bildirçinlərin üstün cəhəti ondadır ki, cavan quşların salamat qalma qabiliyyəti 98%-ə qədər olur. Bu cinsdən olan bildirçinləri Ukraynada daha çox

yetişdirirlər.

Mancuriya qızılı bildirçini – lələkləri sarımtıl-qəhvəyi rənglidir, qızılı rəngə çalır. Diri çəkisi 136-140 qrama qədərdir, 290-300-ə qədər yumurta qoyurlar.

Bu yuxarıda təsvir olunan cinslərdən başqa dekorativ məqsədlə müxtəlif növ bildirçinlər - kaliforniya bildirçini, hind bildirçini, qaradöşlü bildirçin, çin bildirçini və s. insanlar tərəfindən saxlanılır.

Hind bildirçini – Hindistanda, Birma və Şri-Lanka adalarında yaşayır. Qəfəsdə 1861-ci ildən saxlanılır. Çox gözəl oxuyurlar.

Çin bildirçini – Bu növ bildirçin Cənubi Asiya və Avstraliyada yayılmışdır. Bu bildirçinlər daimi cütlük yaradırlar, bala çıxarılmasında erkək fərdlər də iştirak edir.

Kaliforniya bildirçini – Bu bildirçinlər Şimali Amerikada yaşayırlar. Böyüklüyü 23,5-25 sm olur. Çox gözəl dekorativ görünüşə malik olduğundan insanlar bunları qəfəsdə saxlayırlar.

Yapon bildirçinləri

Qızılı bildirçinlər

Tuksedo bildirçinləri

Ağ qıqant bildirçinlər

Dekorativ məqsədlə saxlanılan bildirçinlər

Dekorativ məqsədlə saxlanılan bildirçinlər

Dekorativ məqsədlə saxlanılan bildirçinlər

*Dekorativ məqsədlə saxlanılan
Kaliforniya bildirçinləri*

Yapon bildirçinlərinin saxlanması

Yapon ev bildirçinləri həm bizim respublikamızda, həm də müxtəlif xarici dövlətlərdə çoxaldılır. İngiltərədə 10-a qədər bildirçinçilik üzrə ixtisaslaşmış fermalar vardır ki, bunlarda yalnız yapon bildirçinləri çoxaldırlar. ABŞ-da, Macarıstanda, Çexiya, Bolqarıstanda, Fransa, İtaliyada və digər Avropa dövlətlərində də bildirçin əti və yumurtası istehsal edən fermalar mövcuddur.

Bu fermalarda bildirçinləri həm döşəmədə, həm də qəfəsdə saxlayırlar. Bildirçinlər hər bir erkək fərdə qarşı 3-4 dişi fərd nisbətində saxlanılır. Dişilər 42-45 günlükdə yumurta qoymağa başlayırlar. Hər dişi fərd il ərzində 250 - 300 yumurta qoyur. Yumurtaların çəkisi 10-12 qram olur.

Bildirçinlərin yaxşı inkişafı və yumurta qoyma qabiliyyəti onların saxlanma şəraitindən çox asılıdır. Bu hər şeydən əvvəl temperatur və işıq rejiminin, yüksək proteinli xüsusi yemin istifadə olunması ilə bağlıdır.

Bildirçinlər üçün yer.

Davranış cəhətdən bildirçinlər çox aktiv hərəkətli olduqlarından onların qəfəsdə saxlanması daha məqsədəuyğundur. Açıq şəraitdə saxlanılan bildirçinlər çox xırda dəşiklərdən belə çölə çıxıb bilərlər. Bildirçin saxlanan otağın havası təmiz və isti olmalıdır. Təmiz havanın daxil olması güclü hava axını ilə olmamalıdır. Otaqda güclü hava axını olduqda quşların lələkləri tökülür, onların bədəni lütlənir, yumurta qoyma qabiliyyətləri azalır.

Otağın işıqlandırılması

Qəfəslər saxlanan otaqlar həm pəncərəli, həm də pəncərəsiz ola bilər. Bildirçinlər saxlanan otaqlar güclü işıqlandırılmamalıdır, çünki bu quşlar çox tünd işıq sevmirlər. Güclü işıq onları narahat edir və onlar bir-birlərini vurmağa başlayırlar. Otağın 17 saat işıqlandırılması məsləhətdir, işığı eyni vaxtda söndürmək məsləhətdir. İşıqlandırma güclü olmamalıdır. Bildirçinlərdən maksimal yumurta almaq üçün 20 saatlıq işıqlandırma kifayət edir. İşıqlandırma aşağıdakı qaydada olmalıdır: 18 saat işıq-2 saat qaranlıq, 2 saat işıq, 2 saat qaranlıq.

Cücə çıxarmaq üçün yumurta istehsalı zamanı günün işıqlı dövrü 17 saatdan çox olmamalıdır. İşıqlandırma da çox cüzi olmalıdır ki, quşlar narahat olmasınlar. Çox güclü işıq bildirçinlərə pis təsir edir, onları əsəbləşdirir, bu isə onların dalaşmasına səbəb olur. Qəfəsdə quşlar üçün qaranlıq sahələrin olması məqsədəuyğundur.

İstilik rejimi.

Yetkin fərdlər üçün optimal temperatur 18-25°C hesab olunur, temperaturun 20-22°C olması daha yaxşıdır. Bildirçinlərin yumurta qoyma qabiliyyəti 16°C temperaturda xeyli azalır, daha aşağı temperatur isə onların yumurtadan tam

kəsilməsinə səbəb olur. Temperaturun kəskin yuxarı qalxıb, aşağı düşməsi, güclü hava axını, soyuq hava bildirçinlərə mənfi təsir edir.

Otağın rütubəti

Bildirçin olan otağın rütubəti 55-60% olmalıdır. Çox aşağı rütubət olduqda bildirçinlər daha çox su içirlər və az qida qəbul edirlər. Aşağı rütubətin olması quşların yumurta qoyma qabiliyyətinə mənfi təsir göstərir. Rütubətin 75%-dən yüksək olması da arzuolunmazdır. Quşların saxlanması üçün optimal rütubət 60-70%-dir.

Bildirçinlərin saxlanması üçün istifadə olunan qəfəslər

Qəfəslər quşların saxlanma yerlərindən asılı olaraq müxtəlif ölçüdə düzəldilə bilər. Təsərrüfatlarda əksərən 76 sm uzunluğu, 35 sm eni, 30 sm hündürlüyü olan qəfəslərdən istifadə olunur. Quşları yemləmək üçün yem qabı qəfəsin qabaq hissəsinə, su qabı isə qəfəsin arxa hissəsinə bərkidilir. Qəfəsin döşəməsi bir qədər qabağa maili düzəldilir ki, yumurtalar diyirlənib qəfəsdən çıxsınlar. Qəfəsin döşəməsi metal tordan hazırlanır. Qəfəslərin altında xüsusi metal lövhələr qoyulur ki, bunların üzərinə quşların zılı tökülür. Metal lövhələr gündəlik təmizlənməlidir.

Qəfəslərdə 1 m² sahədə 50-70 quş saxlanıla bilər. Qəfəsləri hazırlayarkən aşağıdakı şərtlərə əməl olunmalıdır: hər yetkin fərdə 100-120 kv.sm sahə düşməlidir (həm dar, həm də geniş sahə quşların yumurta qoyma qabiliyyətinə pis təsir edir).

Qəfəsin hündürlüyünün 20-25 sm olması daha yaxşıdır, bu quşlar çox fəal və mətəhərrikdirlər, həyəcanlandıqda uçurlar, qəfəslərin göstərilən ölçüdən hündür olması onların əzilməsinə

səbəb ola bilər. Qəfəslərin üst-üstə qoyulması və çox yaruslu sistemin istifadə olunması məqsədəuyğundur. Belə olduqda az sahədə daha çox quş saxlamaq olur. Çox yaruslu qəfəslərdə aşağıdakı qəfəs döşəmədən 1 m hündürlükdə olmalıdır ki, döşəmədən quşlar soyuq çəkməsinlər. Metal tordan hazırlanmış qəfəslər gigiyenik cəhətdən daha sərfəlidir, məhz buna görə də onlara daha çox üstünlük verilməlidir.

Quşların yemləndirilməsi və yemin tərkibi

Bildirçinlərin yetişdirilməsində və çoxaldılmasında əsas rol oynayan amil yemdir. Yumurtadan təzə çıxmış cücələr çox balaca olurlar (6 qrama qədər), lakin onlar sürətlə böyüyürlər, ay ərzində çəkiləri 15 dəfə çoxalır, 2 aylıqda isə artıq çəkiləri yetkin fərdlərin çəkiləri qədər olur. Yemin tərkibində hər hansı bir qida maddəsinin çox və yaxud az olması quşların zəif böyüməsinə və inkişafına səbəb olur. Bildirçinlərin yemində proteinlər – zülalı maddələr əsas yer tutur. Yemdə 1-ci gündən 30-cu günə qədər proteinin miqdarı 24-27,5 % olmalıdır.

Layihə rəhbəri Gülzar Mustafayeva bildirçinçilik üzrə ABŞ –dan olan mütəxəssis Mişel Holla bildirçinçilik fermer təsərrüfatında

Bildirçinlərin qəfəslərdə saxlanması

Layihə rəhbəri Gülzar Mustafayeva bildirçinçilik üzrə ABŞ –dan olan mütəxəssis Mişel Holla bildirçinçilik fermer təsərrüfatında

Heyvani mənşəli yemlər

Bu yemlər ət-süd və balıq istehsalının tullantılarından istehsal olunur. Belə yemlər proteinlə, xüsusən də əvəzolunmayan aminturşularla zəngin olur. Belə yemin tərkibində mineral maddələr və vitaminlər də çox olur.

Balıq unu – bu yem sənaye əhəmiyyəti olmayan balıqlardan və balıq sənayesinin tullantılarından alınır. Balıq unununun 15%-ni yağlar təşkil edir, bu yem uzun müddət saxlandıqda balıq unundakı yağlar qaxsıyır və quşların zəhərlənməsinə səbəb olur. Məhz buna görə də balıq ununun həmişə təzə olmasına fikir vermək lazımdır. Balıq unundakı zülallar quşların orqanizmi tərəfindən asan həzm olunur və olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir.

Ət-sümük unu zülallarla zəngindir, onun tərkibində aminturşulardan metionin və triptofan çox azdır. Bu unun keyfiyyətli olub-olmamasını yoxlamaq üçün 1 stəkana bu undan bir qədər tökülür və üstünə qaynar su əlavə olunur. Əgər 30 dəqiqədən sonra bu qarışıqdan kəskin üfunət iyi gələrsə, bu yemlə bildirçinləri qəti yemləmək olmaz.

Süd məhsulları (süd, kəsmik və s.) asan həll olan zülalların mənbəyidir. Lakin bu məhsullarda arginin və qlisin çox azdır. Heyvani mənşəli yemlərin içərisində yumurta böyük əhəmiyyət kəsb edir, zəngin proteinlidir. Suda qaynadılmış toyuq və bildirçin yumurtaları ilə bildirçin cücələri ilk günlərdə qidalandırılır.

Yaşıl yemlər və vitamin əlavələri

Quşların qidasında yaşıl yem kimi xırda doğranmış müxtəlif otlar, yonca, gigitkan, çuğundur yarpaqları, kök yumrularından kartof, çuğundur, kök, kələm və ot unu istifadə oluna bilər.

Kartof yumruları nişasta ilə zəngindir. Onu yaxşı bişirib dənli yemlə qarışdırıb bildirçinləri yemləmək olar. Yemlə qarışdırılmış kartofu saxlamaq olmaz, bu quşlarda mədəbağırısaq pozğunluğu yarada bilər. Çuğundurun tərkibində 12-18% şəkər vardır, ona görə də quşların yemləndirilməsində istifadə olunur. O təmiz yuyulur, xırda doğranır və yemlə qarışdırılıb bildirçinlərə verilir. Kök - karotin mənbəyidir, bu da bədəndə A vitamininə çevrilir. Yem kələri karotin, B qrupu vitaminləri və kalsiumla zəngindir. Bunun tərkibində quşların lələklərinin inkişafına kömək edən aminturşuları həddən artıq çoxdur. Vitaminli ot ununu müxtəlif ot qarışığından, gicitkan və yoncadan hazırlayırlar. Bu unun tərkibindəki mineral maddələr, karotin və fol turşusu cavan bildirçinlərin sürətlə inkişafına və böyüməsinə səbəb olur.

Mineral əlavələr

Bildirçinlər üçün olan yemə təbaşir, balıqqulağı, üyüdülmüş yumurta qabığı və xörək duzu əlavə olunur. Qida təbaşirindən istifadə olunmalıdır. Tikintidə istifadə olunan əhəngdən istifadə oluna bilməz. Təbaşir zəngin kalsium mənbəyidir.

Balıqqulağı xırda ovxalanır. Əvvəlcə onu təmiz yumaq, qurutmaq və sonra isə 0,5 mm ölçüyə qədər xırdalamaq lazımdır. Yumurta qabığını da istifadədən əvvəl yaxşı strelizə etmək lazımdır. Qida mayası B qrupu vitaminləri, nikotin və pantotein turşuları ilə zəngindir. Xüsusi istehsal olunan mineral və vitamin premikslərindən istifadə etmək məqsədəuyğundur. Bu quşların böyüməsi və inkişafında mühüm rol oynayan vitaminlər və minerallar, eləcə də onları dağılmaqdan qoruyan antioksidantlardan ibarət olan konsentrisiyalı qarışıqdır.

Yaponiyada bildirçinlərin yemləndirilməsi üçün

hazırlanan yemin tərkibinə 50% balıq tullantıları və 50% düyü daxil edilir. Bildirçinlər üçün ən qiymətli yemlər qarğıdalı, soya unu və balıq unudur.

İri fermalarda quşların saxlanması üçün yem aşağıdakı tərkibdə hazırlanır – qarğıdalı - 20%, proso – 16%, buğda–19%, günəbaxan jmixi – 5%, quru süd – 4%, ət-sümük unu–12%, balıq unu–12%, qida mayaları – 6%, ot unu – 3%, xırdalanmış balıqulağı–2%, xörək duzu–0,3%, mineral maddələr–0,7%. Belə yemin 100 qramında 22,6% protein, 2% kalsium, 1,6% fosfor, 0,6% natrium olur.

Bildirçinlərin fizioloji vəziyyətindən, ilin fəsilərindən asılı olaraq onların yemə olan tələbatı da dəyişir. 1 və 2-ci cədvəllərdə bildirçinlərin qidalandırılmasında istifadə olunan yemlər haqqında məlumat verilir.

Cədvəl 1.

Bildirçinlər üçün qarışıq yemin–kombikormanın nümunəvi tərkibi (% - lə)

№	Yemin tərkib hissələri (%-lə)	Cavan quşlar üçün yemin tərkibi (%-lə)	Yetkin quşlar üçün yemin tərkibi (%-lə)
1.	Dənli yemlər	45-50	50-55
2.	Jmixlar və cecələr	20-30	20-30
3.	Heyvani yemlər	10-15	4-8
4.	Qida mayaları	6-8	3-6
5.	Ot unu mineral əlavələr	1-2	5-6
6.	Qidanın tərkibində olan yağlar	0-2	0-2

Cədvəl 2.

Bildirçinlər üçün nümunəvi yemin tərkibi aşağıdakı kimi verilə bilər (% - lə)

Yemin tərkib hissəsi	Bildirçinlərin yaş qrupları		
	cavan quşlar- 6 (6həftəyə qədər)	Yetkin quşlar	Ətlik üçün olan bildir- çinlər
Qarışıq yem (kombikorma)	45	67	60
Əlavələr:			
Soya və yaxud günəbaxan cecəsi	20	8	12
Darı	-	10	12
Süd istehsalının quru qalığı	14	2	4
Ət-sümük unu	13,5	4	4
Ot unu	4	2	3
Texniki yağ	2,5	-	4
Balıqqulağı	-	3	-
Sümük unu	-	2,8	-
Xörək duzu	-	0,2	-
Vitamin premiksi	0,6	0,6	0,6
Mineral premiks	0,4	0,4	0,4

Bu üsulla hazırlanmış 100 qramlıq yemdə: kkal	290	286	310
Protein	26%	21%	20,6%
Kalsium	2,7	2,8	1,0
Fosfor	1,4	1,1	1,0
Natrium	0,7	0,5	0,43

Bildirçinlərin çoxaldılması və yemləndirilməsi

Vəhşi bildirçinlərin əhliləşdirilməsi nəticəsində dişi bildirçinlərdə yumurta üstündə kürt oturub bala çıxarmaq instinkti tamamilə yoxa çıxmışdır. Bildirçin cücələri inkubatorlarda çıxarılır. Həvəskar bildirçin sevənlər bildirçin yumurtasını göyərçin və başqa xırda ölçülü yapon toyuqlarının altına qoymaqla bildirçin cücələrinə yiyələne bilirlər.

Bildirçin yumurtalarını əldə etmək üçün bildirçinlər qəfəsdə aşağıdakı nisbətdə saxlanılır: 1 erkək: 3-4 dişi. Nəslin davam etməsi üçün 2-9 aylıq ana bildirçin yumurtalarından istifadə olunması məqsədəuyğundur, 10 aylıq ana bildirçinlərin yumurtası yemək üçün istifadə oluna bilər. 1 illik ana bildirçinlərin məhsuldarlığı 2 dəfə azalır, məhz buna görə də ana sürünün təzələnməsinə əməl etmək lazımdır, belə bildirçinlər kəsilir. Körpə bildirçinlərin satışı da yumurta, ət satışı kimi xeyir gətirə bilər. Əhalinin bildirçinçiliyə marağı artdıqca körpə bildirçin satışı da bir o qədər arta bilər.

İnkubasiya üçün seçilən yumurtalar düzgün formalı, hamar uzlu və orta piqmentasiyalı olmalıdır. Həddən artıq girdə və uzunsov olan yumurtalar cücə çıxarmaq üçün yarasız hesab olunur. Yapon bildirçinlərin yumurtasının çəkisi 9-11 qram,

faraon cinsinin yumurtasının çəkisi 12-16 qram olduqda inkubasiya üçün yararlı hesab olunur. Təzə yumurtada hava kamerası çox da böyük olmur, yumurta saxlandıqca quruyur və hava kamerası da böyüyür.

İnkubasiya üçün təzə yumurtalar seçilir. Təzə yumurtalardan çıxan cücələr yumurtadan daha tez çıxır, sürətlə inkişaf edir və tez böyüyürlər. İnkubasiya üçün yararsız yumurtalar düzgün formalı olmayanlar, 2 sarılı yumurtalar, üstü kiflə örtülmüş, çox çirklənmiş və qabığı zədələnmiş yumurtalar sayılır.

İnkubasiya üçün yığılmış yumurtalar 7 gündən artıq saxlanıla bilməz. İnkubatorada embrionun normal inkişafı üçün optimal temperatur $36,6-37,4^{\circ}\text{C}$, rütubət isə 55-60% olmalıdır. Yumurtalar inkubatora hava kamerası yuxarıda olmaqla (yumurtanın küt tərəfi yuxarıda olur), bir qədər maili qoyulmalıdır. Bildirçinlərin embrionları temperatur dəyişikliklərinə çox da həssas deyillər. Onlar aşağı temperaturla və inkubatorada temperaturun 40°C -yə qədər qalxmasına dözürlər.

Bildirçin cücələri çıxarırlarkən inkubatorada temperatur və rütubət göstəriciləri aşağıdakı kimi olmalıdır: inkubasiyanın 1-ci gündən 15-ci günə qədər temperatur $37-38^{\circ}\text{C}$, rütubət 50-60%, inkubasiyanın 16-cı günündən sonra – temperatur – $37,5^{\circ}\text{C}$ rütubət 86-95%.

Bildirçin cücələrinin çıxışı çox intensiv olur və adətən 6-8 saata başa çatır. Bu cücələri inkubatorada çıxışdan sonra 12-15 saat saxlayırlar ki, onlar tamamilə qurusunlar.

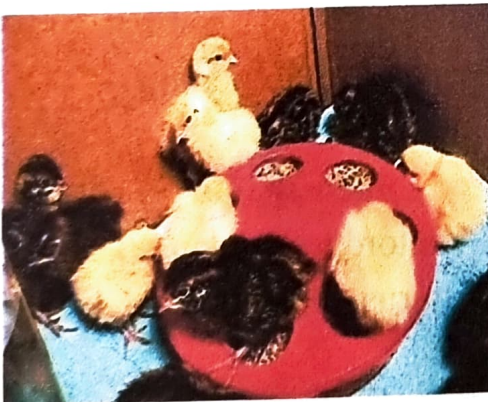
Bildirçin cücələrinin bəslənməsi

Sağlam cücələr faner qutulara köçürülür, işıq lampasından qızdırıcı kimi istifadə olunur. Bildirçin balalarını qutulara köçürdükdə onların ayaqları aralanır.

Bunun baş verməməsi üçün qutunun altında ilk günlər xanaları 5x10 mm olan tor qoyulmalıdır.

Bildirçinlərin inkişafında ilk 20 gündə temperatur rejiminə ciddi əməl olunmalıdır. Bu dövrdə balalar temperaturun aşağı düşməsinə çox həssas olurlar və otaqda havanın soyuması quşların külli miqdarda məhvinə səbəb ola bilər.

Bildirçin cücələri bəslənilərkən birinci həftədə temperatur 35°C və ikinci həftədə 30-32°C; üçüncü həftədə isə 25-26°C olmalıdır. Dördüncü həftədə isə temperatur 22-23°C ola bilər. Böyümüş bildirçin cücələrini isə otaq temperaturunda (18-20°C-də) saxlamaq mümkündür. Bildirçin cücələrinin bir yere toplanması, cəmlənməsi otaqda temperaturun aşağı olması deməkdir. Temperaturun yüksək olması da bildirçin cücələrinə pis təsir göstərir: quşlar həddən artıq su qəbul edirlər, bu isə onlarda iştahanın aşağı düşməsinə səbəb olur.

İngiltərə aq və qara bildirçinlərinin cücələri

Yumurtadan təzə çıxmış cücənin çəkisi cəmi 6-8 qram

olur. Cücələr çox hərəkətli, çevik və fəal olurlar, olduqca sürətlə böyüyürlər. 2 ay ərzində öz ilkin çəkirlərinə nisbətən 20 dəfə böyüyürlər. Toyuq cücəsində isə bu rəqəm cəmi 14-ə bərabər olur.

Bildirçinlərin sürətlə böyüməsi pekin ördəyinə nisbətən 2 dəfə, dovşanlara nisbətən isə 3 dəfə çoxdur. 10 günlük bildirçin cücəsi artıq tüklərini dəyişir, 25 günlükdə artıq yetkin fərdlər kimi lələklərə malik olur, 30 gündə artıq böyüyür, 40-45 gündə isə artıq yumurta qoymağa başlayır. Bildirçin balalarının sürətlə böyüməsinin səbəbi maddələr mübadiləsinin daha intensiv getməsidir ki, bunun nəticəsində bu quşlarda bədən temperaturu digər quşlara nisbətən 2°C çox olur. Bu quşlarda bədən temperaturu 42°C -dir.

İri bildirçinlər bir qayda olaraq qəfəslərdə bəslənilir, cücələr isə həm qəfəs, həm də döşəmə şəraitində saxlanılır. Yaponiyada 1-7 günlük cücələri ya döşəmədə xüsusi örtük altında, ya da qızdırılan qutularda bəsləyirlər. 8-ci gündən isə onları qəfəslərə köçürürlər.

Qəfəslər müxtəlif quruluşda, müxtəlif ölçüdə hazırlana bilər. Əsasən çox yaruslu qəfəslərdən istifadə olunur. Bu qəfəsləri hazırlayarkən aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır: hər quş üçün 100-120 kv. sm sahə nəzərdə tutulmalıdır, qəfəsin hündürlüyü 20-25 sm-dən çox olmamalıdır. Cücələri qutularda yerləşdirməzdən əvvəl onlara kalium-permanqanat əlavə edilmiş ılıq su verilir. Cücələri 2-3 dəfə başını suya basmaqla içməyə məcbur etmək lazımdır.

Bildirçin cücələri yumurtadan çıxdıqdan sonra sərbəst qidalanırlar. Onlar çox sürətlə böyüyürlər. Bildirçin cücələrinin 1 günlükdən 30 günə qədər proteinə tələbatı 24-27,5%-dir. 31-ci gündən 45-günədək isə proteinə tələbat 17-22,5%-dir, yumurta

qoyan fərdlərdə isə tələbat 21-25%-dir. Bəzi bağırsağ xəstəlikləri zamanı bildirçinlərin suyuna qida nişastası və ya levomisetin əlavə olunur. Torpaqda külün qarışıqından ibarət olan «hamam» düzəldilməsi olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir (xüsusi dərin qablarda torpaqla külün qarışıqı qoyulur ki, bildirçinlər bunlarda «çimə bilsinlər»). Bu «hamamlarda çimməklə» bildirçinlər müxtəlif dəri parazitlərindən azad olur, həm də dəri örtüyü masaj olunur və dəri epitelisinin yaranması sürətlənir.

Qidalandırılmasına görə cücələrin inkişafını 3 dövrə bölmək olar:

I dövr – 1-ci gündən 7-ci günə qədər olan vaxt. Bu dövrdə bildirçin cücələri 24-26% proteini olan qarışıq yemlə və yumurta ilə qidalandırılmalıdır. 1-ci gün quşlara qaynadılmış və qabığı ilə birlikdə xırdalanmış toyuq və bildirçin yumurtası verilir. Birinci 5 günlükdə hər 10 bildirçin cücəsinə 2-3 bildirçin yumurtası hesabı ilə yem verilməlidir. Toyuq yumurtasını bildirçin cücələrinə verərkən bir qədər ehtiyatlı olmaq lazımdır. Çünki xəstə toyuqların yumurtasından bildirçin cücələrinə xəstəlik düşə bilər. 6-cı gündən etibarən hər 10 bildirçin cücəsinə 1 bildirçin yumurtası hesabı ilə yumurta verilməlidir. 2-ci gündə yumurtadan başqa kəsmik, süd çürüyü verilir. 3-cü gündən sonra yemə təzə xırda doğranmış göyərti də daxil edilir. 4-cü gündən sonra yumurta yemi azaldılır, əvəzində kəsmik artırılır. Bildirçin cücələrinə gün ərzində 5 dəfə yem verilməlidir. Bu dövrdə cücələrə qarışıq yem də verilə bilər, lakin bu yemin ölçüləri 2 mm-dən çox olmamalıdır və narın doğranmalıdır.

II dövr – 7 gündən 30 günə qədərdir (II-IV həftə). Yemdə bu dövrdə proteinin miqdarı 24-26% olmalıdır. Yemin əsas hissəsini qarışıq yem təşkil etməlidir. Quşlar bu dövrdə gün ərzində 4 dəfə yemləndirilir.

III dövr – 30 gündən 45 günə qədərdir (4 həftədən 6 həftəyə qədər). Bu dövrdə də quşlara əsasən qarışıq yem verilir, lakin artıq bu yemdə proteinin miqdarı 16-18%-ə endirilir. Yüksək proteinli yemlə qidalandırıldıqda quşlarda vaxtından əvvəl cinsi yetişkənlik başlayır, bu da arzuolunmaz haldır. Dişilərdə yumurta qoyma qabiliyyəti tez başlayır və balaca yumurtaların yaranmasına gətirib çıxarır. Bu dövrdə quşlara daha çox xırda doğranmış yaşıl sulu göyərtilər verilməlidir ki, bildirçin balaları normal inkişafı üçün lazım olan qədər qida maddələri ala bilsinlər. 6 həftəlikdən başlayaraq artıq bildirçin cücərinə yetkin bildirçinlər üçün nəzərdə tutulan qarışıq yem verilir ki, bu yemdə proteinin miqdarı 21-24% olmalıdır. Belə yemin hər 100 qramı 280-290 kkal enerjiyə malik olur, bu isə quşların yüksək məhsuldarlığına səbəb olur.

Bildirçin cücələri üçün I həftədə hər gün 3-4 qram yem tələb olunur. Yetkin quşlar isə artıq gündə 25-30 qram yem tələb edirlər.

Bildirçinlərin döşəmədə yetişdirilməsi

Balaların 31-ci gündən 45 günə qədər olan dövründə yemdə proteinin miqdarı 17 - 27,5% olmalıdır. Bildirçin cücələri amin turşularını gündəlik yemləndirmə ilə alırlar, onlar lazımı miqdarda olmalıdırlar. Bitki və heyvani aminturşular 20 ədəd olub, onlardan 10 ədədi (lizin, metionin, triptofan, arqinin, histidin, treonin, fenilalanin, valin, leysin, izolyesin) əvəz olunmayan aminturşularıdır. Bu amin turşular nəinki təkcə zülali maddələrin sintezində, həm də fermentlərin, nuklein turşularının, hormonların və s. bioloji aktiv birləşmələrin yaranmasında mühüm rol oynayır. Bildirçinlər üçün karbohidratlar və yağlar əsas enerji mənbəyidir. Quşların sağlam inkişafı və böyüməsi üçün mineral maddələrə olan tələbat da ödənməlidir. Mineral

maddələr makro və mikroelementlərə ayrılır. Quşların yemi əsasən 3 makroelementə: kalsium, fosfor və natriuma görə, 6 mikroelementə - marqans, sink, yod, dəmir, mis, kobalta görə hesablanmalıdır. Kalsium mənbəyi kimi yemə balıqqulağı və təbaşir, fosfor və kalsium mənbəyi kimi - sümük unu, mono, di və trikalsi fosfat, natrium mənbəyi kimi xörək duzu əlavə olunur. Mineral yemlər quşların orqanizminin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Kalsium və fosfor sümük toxumlarının formalaşmasında və inkişafında, yumurta qabığının əmələ gəlməsində və bərkiməsində mühüm rol oynayır. Yetkin bildirçin üçün 100 qr yemdə 2,8% kalsium, 0,8% fosfor olmalıdır. Natrium və kalium qan yaranmasında, orqanizmdə maddələr mübadiləsinin tənzimində, yemin həzm edilməsində mühüm rol oynayır. Natriumu yemə xörək duzu formasında daxil edirlər. Normal qan yaranma prosesində dəmirin, kobaltın, marqansın və misin böyük rolu vardır. Sink ferment və hormonların tərkibinə daxildir.

Vitaminlər orqanizmin normal inkişafı üçün vacibdir. Bildirçinlərin yeminin əsas hissəsini dənli bitkilər – qarğıdalı, buğda, arpa təşkil edir. Yemin tərkibinə müxtəlif şrotlar, jmixlər və heyvani qidalar (ət-sümük unu və balıq unu, quru süd) da daxil edilməlidir.

Qarğıdalı bildirçinlərin yemləndirilməsi üçün əsas dənli yemdir. Onun tərkibində çoxlu miqdarda karbohidratlar, nişasta vardır ki, bu yem çox yüksək enerji mənbəyidir. Lakin qarğıdalıda amin turşular, mineral maddələr və B qrupu vitaminləri çox azdır, məhz buna görə belə yemə 40%-ə qədər şrotlar, balıq unu və ət-sümük unu əlavə olunmalıdır. Bu maddələr yumurta almaq məqsədilə saxlanan quşların yemində 45-50%, ət istehsalı üçün saxlanılanların yemində isə 65-70%

olmalıdır. Xırda üyüdülmüş qarğıdalıda karatin və əvəzolunmayan aminturşusu triptofan da çoxdur.

Arpa qabıqdan təmizlənərək xırdalanmış formada yem kimi istifadə oluna bilər. Cücərdilmiş arpada istifadə etmək də məqsədəuyğundur, çünki belə arpada B qrupu vitaminləri daha çox olur.

Buğda da xırdalanmış yarma formasında bildirçinlərin qidalandırılmasında mühüm rol oynayır. Buğdada əvəzolunmayan aminturşular və zülallar digər dənli yemlərə nisbətən çoxdur. Buğdada E vitamini və B qrupu vitaminləri də vardır. Məhz buna görə də buğda bildirçinlərin rasionunda yemin 50%-ə qədərini təşkil edir.

Paxlalı bitkilərdə dənli bitkilərdən fərqli olaraq daha çox protein vardır, məhz buna görə də onların yemə daxil edilməsi vacibdir. Soya – proteinlərlə və yağlarla zəngin olduğundan soya jıxı və soya cecəsi quşların yemləndirilməsində istifadə olunur. Soya jıxı və cecəsinin tərkibində 40-45%-ə qədər protein vardır.

Günəbaxan jıxı və cecəsi çox qiymətli yemdir, onun tərkibində 32-40% protein vardır, müxtəlif amin turşular, o cümlədən metioninlə zəngindir. Yetkin quşların yemində 15-17%-ə qədər, cücələrin yemində isə 8-10%-ə qədər daxil edilməlidir.

Bildirçinçilik sahibkarlıq fəaliyyətinin gəlirli sahəsidir

Son illərdə digər təsərrüfat növləri ilə yanaşı bildirçinçilik fermer təsərrüfatları da yaranmaqda və quşçuluğun gəlirli sahələrindən birinə çevrilməkdədir. Hal-hazırda kiçik sahibkarlığın və şəxsi fermer təsərrüfatlarının inkişafına olduqca

böyük diqqət yetirilir. Perspektiv təsərrüfat sahəsi olan bildirçinçilik yaxın qonşumuz olan Rusiyada da çox yaxın keçmişdə 1964-cü ildən başlayaraq inkişaf etdirilir. Yaponiyada isə bunun tarixi çox qədimdir. Hələ XI əsrdən etibarən yaponlar bu qiymətli quşun məhsullarından istifadə etmiş və onun biznesi ilə sevə-sevə məşğul olmuşlar. Azərbaycanda isə bildirçinçilik yaxın 10-12 ildə inkişaf etməyə başlamışdır. Bildirçinçilik fermer təsərrüfatlarının bazara çıxardığı məhsullar bildirçin əti və yumurtasıdır. Bildirçin yumurtası və əti pəhriz qida məhsullarından olub, böyük müalicəvi əhəmiyyətə malikdir.

Böyük kapital qoymadan qısa bir müddət ərzində yüksək mənfəət gətirən sahə kimi bildirçinçilik böyük əhəmiyyətə malikdir. Bildirçinçilik biznesi – quşların yemləndirilməsi və nəcisin yığılmasından, qoyulan yumurtaların yığılıb inkubasiya üçün saxlanması, bildirçin saxlanan otaqda temperaturun və rütubətin lazım olan səviyyədə saxlanılmasından, quşları qəfəslərə yerləşdirməkdən, inkubasiyaya nəzarət etməkdən, onları kəşib, satışa hazırlamaqdan ibarətdir. Bütün bunlara isə çox vaxt sərf olunur, çünki bütün bu işlər əl əməyinə möhtacdır. Bütün bu işləri yerinə yetirmək üçün xüsusi ixtisas lazım deyildir, lakin bu biznes fasiləsiz və istirahətsiz əmək tələb edir.

Bildirçinçiliklə məşğul olan əksər istehsalçılar bu təsərrüfatlarda rentabelliliyin 50-70% olduğunu qeyd edirlər. Bildirçinçilik həm də tez dövr edən, tez gəlir gətirən bir biznesdir: Bu işdə rəqabət çox azdır. Bazar bildirçin məhsulları ilə dolmamışdır. Bildirçin əti və yumurtası əhali arasında çox məşhurlaşmamışdır, bu məhsulun geniş miqyasda reklamı bazarın genişlənməsinə və bu biznesin inkişafına gətirib çıxara bilər. Bildirçin yumurtası və ətinin əhali arasında gündən günə

məşhurlaşması, yəni bu məhsulların xeyrinin daha çox dərk edilməsi bildirçinçilik biznesinin böyük perspektivindən xəbər verir.

Bu biznesin əsas xüsusiyyətlərindən biri də əl əməyinin çox geniş istifadə olunmasıdır. Bu bizneslə məşğul olmaq üçün hər şeydən əvvəl bildirçinlərin saxlanıldığı və bəslənilməsi otaqlar, onların saxlanması üçün qəfəslər və bildirçin cücələrinin inkubasiyası üçün inkubatorlar olmalıdır. Yemin lazımı ölçüdə xırdalanması üçün yemin hazırlanmasına xidmət edən avadanlığın olması da lazımdır. Bildirçinlərin ana sürüsünün saxlanması və bildirçin balalarının bəslənməsi üçün yüksək keyfiyyətli qarışıq yemin, mineral və vitamin premiksini olması vacibdir. Məqsəddən asılı olaraq bu biznesin bir neçə növü ola bilər:

I variant – bu halda yalnız öz ailənizi qiymətli bildirçin yumurtası və bildirçin əti ilə təmin etmək istəyirsiniz. Bu məqsədlə 20-30 ədəd bildirçin (ana sürü), hətta ən çox 50 ədəd bildirçin saxlamaq kifayətdir. Bunun üçün otağın bir küncündə 50 quşun yerləşə biləcəyi bir qəfəsin qoyulması kifayətdir.

II variant – Bazara çıxmaq və müəyyən qədər gəlir əldə etmək üçün 500-700 bildirçin saxlamaq kifayətdir. Bu halda 12-16 kv.m sahəsi olan bir təsərrüfat obyektinin olması vacibdir. Fərz edək ki, bizi yalnız ət istehsal edib satmaq maraqlandırır. Təsərrüfat üçün 350 ədəd dişi, 150 ədəd erkək bildirçin alınmalıdır. 500 ədəd quş x 1 man = 500 yeni manat. Əgər hər dişi bildirçinin ildə minimum sayda 200 ədəd yumurta qoyduğunu hesablasaq, 350 ədəd dişi bildirçin ildə 70000 ədəd yumurta qoyacaqdır.

Təsərrüfat üçün inkubator əldə olunmalıdır. İnkubatora qoyulan yumurtalardan cücələrin çıxımı orta hesabla 70%

olacaqdır. $(70000 \times 70\%) = 49000$ ədəd bildirçin cücəsi ildə 100 % çıxarıla bilər. Ana sürüdə 1 fərdin yediyi gündəlik yemin miqdarı 25-30 qramdır.

$500 \text{ ədəd} \times 30 \text{ qr} = 15 \text{ kq}$. Əgər ay və ili nəzərə alsaq, ildə ana sürü üçün $15 \text{ kq} \times 30 \text{ gün} \times 12 \text{ ay} = 5400 \text{ kq}$. Hal-hazırda yüksək keyfiyyətli qarışıq yemin qiyməti 0,4 yeni manatdır (5000 - 1 yeni manat). Onda il ərzində ana sürünün saxlanılmasına $5400 \text{ kq} \times 0,4 \text{ y.m.} = 2160 \text{ y.m.}$ lazım olacaq. 1 aya qədər 1 bala quşun 1 gündə yediyi yem 20 q olsa, bir ayda $49000 \text{ bala} \times 20 \text{ q} + 30 \text{ gün} \approx 30000 \text{ kq} = 30 \text{ ton}$. Sonrakı 20 gündə bildirçin balaları artıq böyük olduğundan gün ərzində 30 qr. yem tələb olunacaqdır. $49000 \times 30 \text{ qr} \times 20 \text{ gün} = 30000 \text{ kq} = 30 \text{ ton}$.

Deməli, bala bildirçinlərin bütün il ərzində 45-50 gün bəslənilib satılması üçün 60 ton yem lazım olacaqdır. Əgər yemin bazarda 0,4 y. manat olduğunu nəzərə alsaq, onda bunun üçün tələb olunan vəsait $60000 \times 0,4 \text{ y.m} = 24000$ yeni man. Deməli, ana sürünün il ərzində saxlanılmasına və balaların böyüdülməsinə cəmi $2160 \text{ y.m} + 24000$ yeni manat pul sərf olunacaqdır. Cəmi xərclənən pul $= 24000 + 2160 \text{ y.m} = 26160 \text{ y.m.}$

Əgər nəzərə alsaq ki, hal-hazırda 1 fərdin satış qiyməti 1,0 y. manatdır onda $49000 \text{ quşun} \times 1,0 \text{ y.m.} = 49000 \text{ y.m.}$ Təsərrüfatda bildirçinlərin çıxış %-i 70% hesablandıqdan, cücələrin sonrakı dövrdə ölümü nəzərə alınmamışdır, çünki ana sürünü yüksək keyfiyyətli yemlə qidalandırdıqda çıxış daha yüksək 75-80% olur. Ən pis halda əgər 9000 quşun il ərzində öldüyünü nəzərə alsaq, 40000 quşun satış qiyməti 40000 y.manat təşkil edir. İldə alınan gəlir $49000 - 26000 \text{ y.m} \approx 23000 \text{ y.m.}$ Ən pis halda belə (9000 bala məhv olmuşdur) $40000 - 26000$

y.m \approx 14000 y.m.

Beləliklə, əgər 500 quş (350 dişi + 150 erkək) quş saxlanılırsa və bildirçin ətinin satışı yaxşı təşkil olunsay, il ərzində belə satışdan əldə olunan gəlir 14000-20000 y.manat ola bilər.

Bildirçin yumurtası satışı ilə məşğul olan təsərrüfatın gəlirinin hesablanması

Əgər nəzərə alsaq ki, hər ana bildirçin minimum sayda 200 ədəd yumurta verir, onda 500 dişi bildirçin malik olan təsərrüfatda ildə 100000 yumurta istehsal olunacaqdır.

500 ana bildirçinin ildə saxlanması üçün lazım olan qarışıq yemənin alınmasına sərf olunan vəsait $500 \text{ fərd} \times 30 \text{ qr} \times 30 \text{ gün} \times 12 \text{ ay} = 5,400 \text{ kq} = 5,4 \text{ ton}$. $5400 \text{ kq} \times 0,4 = 2160 \text{ y.manat}$.

İldə 500 quşun verdiyi yumurtaların sayı 100000 olsa, bu yumurtaların satışından $100000 \times 0,08 \text{ y.m.} = 8000 \text{ y.m.}$

Yumurta satışından alınan gəlir $8000 \text{ y.m} - 2160 \text{ y.m} = 5840 \text{ y.m.}$

III variant – 1000 ədəddən artıq quş əldə etdikdə və onun biznesini təşkil etdikdə artıq 30-40 kv.m-lik təsərrüfat sahəsinin olması vacibdir. Bu artıq bildirçinçiliyin sənaye miqyasında istehsalı deməkdir. Bildirçin ətinin yüksək keyfiyyətdə istehsalı ən vacib şərtidir. Satışı düzgün və effektiv təşkil etmək üçün bazarın öyrənilməsi mütləq lazımdır. Bildirçin əti və yumurtası çox qiymətli qida maddəsi olduğu üçün onlara olan tələbat da çox yüksəkdir. Bazarda böyük rəqabətə qalib gəlmək, daha çox müştəri cəlb etmək və məhsulun potensial alıcılarını qazanmaq üçün məhsulun keyfiyyəti çox yüksək olmalıdır. Qiymətin bazara nisbətən aşağı olması vacib şərtidir. Bununla əlaqədar

məhsulun maya dəyərinin aşağı olması və keyfiyyətin yüksək olması əsasdır. Bazarda müvəffəqiyyət qazanmaq üçün reklamın da böyük rolu danılmazdır. Reklam vasitəsilə alıcılar bildirçin əti və yumurtası haqqında məlumatlanır, onu almağa maraq göstərirlər.

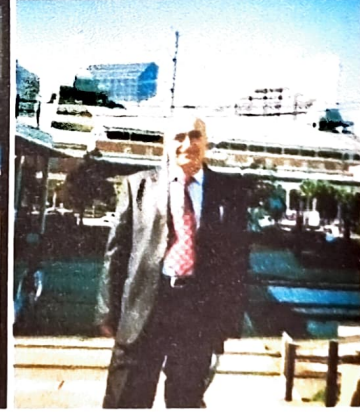
Bildirçinin sənaye miqyasında istehsalına başlamamışdan əvvəl mütləq bazarın tələbatı öyrənilməlidir. Bazarın tələbatı, tələblə təklifin bir-birinə nisbəti, onun böyük yaxud kiçik olması mütləq nəzərə alınmalıdır.

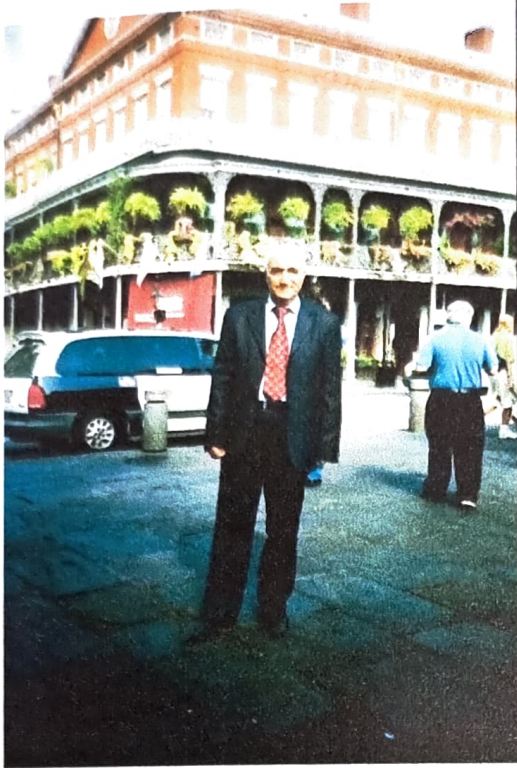
Bazarda bildirçin əti və yumurtası satışı ilə məşğul olan rəqiblərin olub-olmaması, onların istehsal etdikləri məhsulun keyfiyyəti, satışın hansı üsulla təşkil olunması, müştərilərin rəqiblərə olan münasibəti və s. öyrənilməlidir. Bütün bunların nəzərə alınması və qeyd olunması uğurlu biznesin əsas şərtidir.

Mündəricat

Bildirçinlərin bioloji xüsusiyyətləri	4
Bildirçinlərin cinsləri	6
Yapon bildirçinlərinin saxlanması	12
Bildirçinlərin saxlanması üçün istifadə olunan qəfəslər.....	14
Quşların yemləndirilməsi və yemin tərkibi	15
Bildirçinlərin çoxaldılması və yemləndirilməsi	22
Bildirçin cücələrinin bəslənməsi	24
Bildirçinlərin döşəmədə yetişdirilməsi.....	27
Bildirçinçilik sahibkarlıq fəaliyyətinin gəlirli sahəsidir	29
Bildirçin yumurtası satışı ilə məşğul olan təsərrüfatın gəlirinin hesablanması.....	33

Həyat yoldaşımın əziz xatirəsinə həsr olunmuşdur

G. Ə. Mustafayeva 1958 ci il dekabrın 12-də Bakıda anadan olmuşdur. 1977-ci ildə orta məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin biologiya fakültəsinə daxil olmuş, 1982-ci ildə oranı bitirmişdir. Təhsil aldığı Biologiya fakültəsinin Lenin təqaüdçüsü olmuşdur.

1982-ci ildən Zoologiya institutunda kiçik elmi işçi, 1990-cı ildən böyük elmi işçi, aparıcı elmi işçidir vəzifəsində çalışmışdır. Hal-hazırda Zoologiya İnstitutunun "Ouru onurğasızları" laboratoriyasının müdürüdür.

Onun tədqiqatlarının əsasını Azərbaycanda kənd təsərrüfatı bitkilərinə, park-dekorativ bitkilərə zərər verən sorucu zərərvericilər, onların bioloji tənzimlənməsində rol oynayan parazit və yırtıcı entomofaqların öyrənilməsi təşkil edir. Apardığı çoxillik tədqiqatların nəticəsi 100 dən çox elmi məqalə və tezisdə, 5 elmi kütləvi kitabçada, 3 buklet, 1 təqvim, 1 plakat öz əksini tapmışdır. Azərbaycanda bildirçinçilik və zəfərançılığın inkişafı ilə əlaqədar 5 elmi kütləvi kitabçanın müəllifidir. 2 monoqrafiyanın vardır - 1. "Щитовки Азербайджана (Hemiptera: Diaspididae), их паразиты и хищники" 2. "Azərbaycanda kənd təsərrüfatı, park-dekorativ bitkilərinə zərər verən çanaqlı və yalançı çanaqlı yastıcalar (Hemiptera: Diaspididae, Lecaniidae), onların parazit və yırtıcıları". Almaniyada (Lap Lambert Academic Publishing) "Щитовки Азербайджана (Hemiptera: Diaspididae), их паразиты и хищники" adlı monoqrafiyası 2020 ci ildə çapdan çıxmışdır.

1990-cı ildə "Şərqi Azərbaycanın afelinidləri (Hymenoptera, Aphelinidae), onların faunası və əhəmiyyəti" mövzusunda namizədlik dissertasiya işini müvəffəqiyyətlə müdafiə edərək biologiya üzrə fəlsəfə doktoru olmuşdur.

"Azərbaycanda kənd təsərrüfatı, park-dekorativ bitkilərinə zərər verən bərabərqanadlılar (Homoptera: Coccoidea, Aleu-

rodidea, Aphidoidea), onların parazit və yırtıcıları” doktorluq dissertasiyasını 2017-ci ildə müdafiə etmişdir, 2018 ci ildən biologiya elmləri doktorudur. Avropa Nəşr Mətbuat Evi tərəfindən gızıl medalla təltif olunmuşdur.

Tədqiqatçı alim ilk dəfə olaraq Azərbaycanın çanaqlı, yalançı çanaqlı yastıcalarını (Homoptera, Diaspididae, Lecanidae) kompleks halda tədqiq etmiş, 21 cinsə məxsus 33 növ çanaqlı yastıca aşkarlanmışdır ki, 11 növü Azərbaycanın faunası üçün yenidir. 9 cinsə məxsus 19 növ yalançı çanaqlı yastıca aşkarlanmışdır ki, onlardan 8 növ respublikamızın faunası üçün ilk dəfə qeyd olunur. Çanaqlı yastıcaların parazit entomofaqları afelinidlər (Hymenoptera, Aphelinidae) öyrənilmişdir. 9 cinsə məxsus 30 növ afeliniddən 1 növ – *Coccobius granati* Yasnoch and Mustafaeva elm üçün, 6 növ Azərbaycan faunası üçün təzədir. Yalançı çanaqlı yastıcaların say tənzimində 28 növ xalsid (Hymenoptera, Chalcidoidea) iştirak edir ki, bunlarda 11 növü afelinid, 16 növü Emsertid (Hymenoptera, Encertidae) 1 növü pteromaliddir (Hymenoptera, Pteromalidea).

İlk dəfə olaraq Azərbaycanda mənənələrin parazitlərini – afidiidləri (Hymenoptera, Aphidiidae) öyrənmiş, 16 növ aşkarlanmışdır ki, bütün növlər Azərbaycanın faunası üçün yenidir. Mənənələrin parazitləri 14 növ afelinid (Hymenoptera, Aphelinidae) aşkarlanmışdır ki, 4 növ Azərbaycanın, 2 növ Cənubi qafqazın faunası üçün ilk dəfə göstərilmişdir, 11 növ çanaqlı yastıcanın, 5 növ yalançı çanaqlı yastıcanın və onların entomofaqlarının bioekoloji xüsusiyyətləri öyrənilmiş, əksər növlərin fenoloji təqvimləri tərtib olunmuşdur. Bitkilərə zərər verən 9 növ aleyrodid, 26 növ dominant mənənənin və onların parazitlərinin, yırtıcıların bioekoloji xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Müəllif tərəfindən ilk dəfə olaraq, 2 növ yırtıcı böcəyin *Rhyzobius lophanthae*, *Chilocorus bipustulatusun* dəyirmi çanaqlı yastıcalara qarşı bioloji mübarizədə istifadə etmək üçün kütləvi artırılma metodikası işlənib hazırlanmışdır. Çanaqlı yastıcaların parazitlərinin-bənövşəyi çanaqlı yastıcaya qarşı *Aphytis maculi-*

cornis, oleandr çanaqlı yastıcaya qarşı *Aphytis chilensis*, tut çanaqlı yastıcaya qarşı isə *Aphytis proclia*-nın kütləvi artırılması metodikası işlənib hazırlanmışdır. *Encarsia partinopla*, *Encarsia formasa*-nın aleyrodidlərə qarşı istifadə etmək üçün, *Aphidius colemani*, *Aphidius evri* parazitlərini mənənələrə qarşı istifadə etmək üçün kütləvi artırılması və boloji mübarizədə istifadəsi böyük əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqatçı ilk dəfə olaraq, kənd təsərrüfatı bitkiləri – meyvə ağacları bostan-tərəvəz, subtropik, texniki, dənli bitkilər, dekorativ ağac və kollar üzrə fitofaqların, onların, parazitlərinin siyahısını tərtib etmişdir ki, bitki mühafizəsi sahəsində çalışanlar üçün rəhbərlik ola bilər.

Müxtəlif xarici elmi fondlar tərəfindən maliyyələşdirilmiş 9 elmi layihənin rəhbəri, iştirakçısı olmuşdur. 1.NATO grantı “Azərbaycan koksineidləri”(2003). Layihə rəhbəri; 2.USAİD, Avrasiya fondu, “Azərbaycanda bildirçinciliyin inkişafı” (2003). Layihə rəhbəri; 3.CEPF-WWF “Hirkan meşələrinin qorunmasında bildirçinciliyin inkişafı alternativ gəlir mənbəyi kimi” (2005). Layihə rəhbəri. 4.BMT Xəzər ekoloji proqramı üzrə layihəsi “Fərmerlərin ekoloji savadlandırılması” (2006-cı il). Layihə iştirakçısı. 5.SRDF-BII, ABŞ, Luiziana ştatı, Yeni Orlean, Səyahət grantı (2007); 6.BMT UNDP, “Zəfərançılığın inkişafı” (2010). Layihənin iştirakçısı; 7. BMT-nin İnkişaf Proqramı “Onların bizim köməyimizə ehtiyacı var (Qırmızı kitaba əsasən Azərbaycanın Lənkəran bölgəsində nəslə kəsilməmiş və azsaylı həşəratlar haqqında)”, (2010), Layihə rəhbəri. 8. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası “Ətraf mühitin mühafizəsi, ekologiyanın qorunmasında bioloji mübarizənin və əhalinin ekoloji savadlandırılmasının rolu”, Layihə rəhbəri. 9.UETM Azərbaycanda texnogen radionuklidlərin və insektisidlərin yastıqların (Homoptera, Coccoidea) entomofaqlarına təsiri. 2013, Layihə rəhbəri.

G. Ə. Mustafayeva “Alimlərin fermerlərlə əlaqəsinə yar-

dım” ictimai birliyinin rəhbəridir.

Mustafayev Dinməmməd Vəli-ğa oğlu 14.01.1954-cü ildə Lerik rayonunun Veri-Əliabad kəndində anadan olmuşdur. Orta məktəbi doğulduğu kənddə bitirdikdən sonra Gəncə İnşaat Texnikumunu bitirmişdir. (1974-cü il) Daha sonra Rusiyanın Rastov Universitetinin Dəmiryol fakültəsini bitirmişdir. 1980-cı il ildə İrkutsk Aqrar Universitetinin Biologiya fakültəsində təhsil almışdır, bioloq-aqronom ixtisasına yiyələnmişdir.

Uzun müddət Bilgəh Zəfəran Sovxozunda əvvəlcə inşaatçı, sonra isə Kommunist Partiyası Təşkilatı katibi olmuşdur. 1986-cı ildə ailə həyatı qurmuşdur. 3 övladı var. Hər üç övladı ali təhsillidir.

Əsərləri

1. Mustafayeva G.Ə., Mustafayev D.V., Əhmədov B.Ə. “Bildirciliyin menecmenti” Elmi kütləvi kitabca. Bakı – 2003, s. 1-40.
2. Mustafayeva G.Ə., Mustafayev D.V., Əhmədov B.Ə. “Bildircincilik fermer təsərrüfatlarında biznesplanlaşdırma” Elmi kütləvi kitabca. Bakı – 2003, s. 1- 37.
3. Mustafayeva G.Ə., Mustafayev D.V. “Bildircinçilik gəlirli və perspektivli biznesdir”. Bakı – 2007, s. 1- 33.
4. Mustafayeva G.Ə., Mustafayev D.V. “Bildircin əti və yumurtasının mialicəvi əhəmiyyəti”. Bakı – 2007, s. 1-28.
5. Mustafayev D.V., Mustafayeva G.Ə. “Azərbaycan zəfəranı”. Bakı, 2010, s. 1-23.